

УДК 94"1923/1938"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/99-1-2>

Лідія БІЛІЧЕНКО,
orcid.org/0009-0000-9204-8295

магістр історії, випускник
Чорноморського національного університету ім. Петра Могили
(м. Миколаїв, Україна) bilichenkolidiia@gmail.com

НІМЕЦЬКІ КОНСУЛЬСТВА В УСРР У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1923-1938 РР.)

У статті на основі періодичних та архівних джерел досліджується діяльність німецьких консульств в УСРР протягом 1923-1938 рр. З'ясовано, що у міжвоєнний період німецькі консульства були відкриті і функціонували в Харкові, Києві та Одесі. На той час Радянський Союз щойно вийшов з дипломатичної ізоляції і почав встановлювати міжнародні зв'язки з іноземними державами. Варто відзначити, що від 1923-го іноземних представників мали призначати в українські міста лише як генеральних консулів або консулів з екзекватурою, виданою в Москві. Так, у лютому 1923 р. відкрилося перше консульство Німеччини у Харкові, а слідом були відкриті і консульства в Одесі та Києві. Одночасно, з посадою консула була запроваджена посада секретаря консульства до обов'язків якого входили реєстрування підданих Німеччини, видавання їм свідоцтв про народження та паспортів, оформлення віз і відправлення в Німеччину, розшукування родичів за запитами з Німеччини, витребування від радянських установ документів про народження, шлюб, освіту за запитами німецьких громадян, що проживали в СРСР, приймання відвідувачів консульства. Загалом, діяльність консульств Німеччини була спрямована на представлення інтересів своєї держави, надання правової та консульської допомоги громадянам Німеччини. Ключові функції включали захист прав громадян в екстрених ситуаціях, оформлення документів (паспортів, свідоцтв) та підтримку культурно-економічних зв'язків. Можна констатувати, що протягом 1923-1938 рр. досить активно між Німеччиною та УСРР розвивалися відносини і в науковій сфері. Так, улітку 1928 р. за сприяння консула Рудольфа Зоммера до України приїхав професор сільськогосподарського інституту в Берліні Аухаген. Він вирішив відвідати в Україну, аби ознайомитися зі станом українського сільського господарства. У вересні 1928 р. генеральний консул у Харкові Карл Вальтер організував зустріч та банкет для німецьких науковців професора Отта Шмідта й доктора Йонеса. На банкеті були представники широких громадських кіл Харкова, ректори харківських вишів та представники німецького консульства в Харкові.

Ключові слова: консульство, консул, віце-консул, дипломатія, УСРР, Німеччина, СРСР, Третій Рейх, Голодомор, політичні репресії 1937-1938 рр.

Lidiia BILICHENKO,
orcid.org/0009-0000-9204-8295

Master of History, graduate
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) bilichenkolidiia@gmail.com

GERMAN CONSULATES IN THE UKRAINIAN SSR IN THE INTER-WAR PERIOD (1923-1938)

The article, based on periodical and archival sources, examines the activities of German consulates in the Ukrainian SSR during 1923-1938. It is found that in the interwar period, German consulates were opened and operated in Kharkiv, Kyiv, and Odessa. At that time, the Soviet Union had just emerged from diplomatic isolation and began to establish international relations with foreign states. It is worth noting that from 1923, foreign representatives were to be appointed to Ukrainian cities only as consuls general or consuls with an exequatur issued in Moscow. Thus, in February 1923, the first German consulate was opened in Kharkiv, and consulates were opened in Odessa and Kyiv. At the same time, the position of consul was introduced, as was the position of consulate secretary, whose duties included registering German citizens, issuing them birth certificates and passports, issuing visas and sending them to Germany, searching for relatives upon requests from Germany, requesting documents on birth, marriage, and education from Soviet institutions upon requests from German citizens living in the USSR, and receiving visitors to the consulate. In general, the activities of German consulates were aimed at representing the interests of their state, providing legal and consular assistance to German citizens. Key functions included protecting the rights of citizens in emergency situations, issuing documents (passports, certificates), and supporting cultural and economic ties. It can be stated that during 1923-1938, relations in the scientific sphere developed quite actively between Germany and the Ukrainian SSR. Thus, in the summer of 1928, with the assistance of Consul Rudolf Sommer, Professor Auhagen of the Agricultural Institute in Berlin arrived in Ukraine. He decided to visit Ukraine to get acquainted with the state of Ukrainian agriculture. In September 1928, Consul General in Kharkiv Karl Walter organized a meeting and banquet for German scientists Professor Otto Schmidt and Dr. Jonas. The banquet was attended by representatives of broad public circles in Kharkiv, rectors of Kharkiv universities, and representatives of the German consulate in Kharkiv.

Key words: consulate, consul, vice-consul, diplomacy, Ukrainian SSR, Germany, USSR, Third Reich, Holodomor, political repressions of 1937-1938.

Постановка проблеми. Історія консульської служби сягає Стародавньою Грецією (інститут проксенії) та Римом, розвиваючись як інструмент захисту прав іноземців та сприяння торгівлі. Середньовічні італійські міста-держави створили прообраз сучасних консулів - «консулів моря». Юридичне оформлення служби відбулося у XIX столітті, завершившись Віденською конвенцією 1963 року.

Перші іноземні консульства на українських землях з'явилися ще у XIX столітті, переважно у портових містах (Феодосія, Одеса, Херсон, Миколаїв). Активне формування дипломатичного корпусу відбулося у 1917–1919 роках, коли в Центральній Раді, Гетьманаті, Директорії УНР працювали представництва Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини, Румунії, Бельгії, Франції, Великої Британії, Греції, Аргентини, Іспанії, Італії та інших країн. Консульства забезпечували на той час захист прав громадян, оформлення документів та розвиток двосторонніх дипломатичних та культурних зв'язків.

У цьому контексті малодослідженою залишається тема діяльності німецьких консульських установ в УСРР протягом 1923-1938 рр., які були відкриті та функціонували в Харкові, Києві та Одесі. На той час Радянський Союз щойно вийшов з дипломатичної ізоляції і почав встановлювати міжнародні зв'язки з іноземними державами.

Аналіз досліджень. На сьогоднішній момент у вітчизняній історичній науці немає узагальнюючих робіт з даної тематики у консолідованому вигляді, із широкою ретроспективою огляду інформації, в яких розкривається діяльність німецьких консульських установ в УСРР протягом 1923-1938 рр. Існують лише праці окремих науковців, зокрема серед них можна виділити роботи І. Матяш (Матяш, 2020: 503), В. Марочка (Марочко, 2015: 62-66), С. Білокіня (Білокінь, Електронний ресурс) та Л. Біліченко (Біліченко, 2025: 65-69).

Мета статті – на основі архівних документів та періодичних джерел дослідити створення та діяльність німецьких консульств в УСРР протягом 1923-1938 рр.

Виклад основного матеріалу. Від 1923-го іноземних представників мали призначати в українські міста лише як генеральних консулів або консулів з екзекватурою, виданою в Москві. Так, у лютому 1923 р. відкрилося перше консульство Німеччини у Харкові. 25 лютого 1923 р. німецький уповноважений Зігфрід Гай, призначений генеральним консулом у Харкові, відвідав Раковського. Консул у розмові наголосив на солідарності обох

сторін у поглядах на необхідність тісного господарського зближення України та Німеччини.

Окрім економічної співпраці, важлива була співпраця і в культурній сфері між обома країнами. Так, 27 березня 1923 р. генеральний німецький консул в Харкові Зігфрід Гай приїхав до Києва. Його приїзд збігся з відкриттям ярмарку «Німецького року». Гай у супроводі представників Ярмарку та Зовнішторгу докладно оглядав усі павільйони та будівлі ярмарку. Особливо зацікавили німецького консула експортно-будівельні матеріали, а також українські кустарні вироби, різьблені, мозаїчні, вишивки та ін. Німецьке міністерство закордонних справ та міністерство торгівлі та промисловості зробили все, щоб поширити ідею Київського Ярмарку, у напрямку торгово-промислових солідних підприємств легкої індустрії. Також, до Києва прибули всі наукові досягнення Європи останніх літ: мікроскопи, монобіоскопи і т.п. Для Радянського Союзу результати ярмарку стали відчутними одразу: зав'язалися міцні торговельні зв'язки, і всі німецькі представники, які майже прибули, мали намір вирушити до Харкова, щоб увійти у зносини з центральними урядовцями країни. На відкритті ярмарку консул Зігфрід Гай зазначив наступне: «Є труднощі у питаннях стосовно наших торгових взаємин: його необхідна умова кредиту. Річ у тім, що довгостроковий кредит

скрутний зараз для ділових сфер Німеччини але з певних причин загально-державного характеру. Але, врешті-решт це є вже питанням технічним, і я сподіваюся, що відновлення економічних зносин між двома державами, завдяки контрактам, призведе не тільки до налагодження них, але й відновлення в нормальних розмірах мирного часу. Коли через рік повториться Київський ярмарок і на ньому нинішні угоди зрушаться Україна спрямовує силою нових течій у русло сильних і міцних договірних торговельних зносин з Німеччиною. 8 міс. тому я був у Києві, мені важко повірити, що в такий короткий термін могло так змінитися і зовні розвинулося місто. Напівзруйновані будівлі стали зразковими будинками, які не поступаються європейським виставковим будинкам. Це заслуга ваших муніципальних працівників» (Біліченко, 2025: 66).

Окрім цього, 18 вересня 1923 р. Генеральний німецький консул у Харкові Зігфрід Гай виїхав до Москви на Всесоюзну виставку.

Наприкінці 1924 р. у консульстві відбулися кадрові перестановки: Зігфрида Гая було призначено радником німецького посольства у Москві, а замість нього новим Генеральним німецьким консулом у Харкові було призначено Карла Граапа.

Карл Граап прибув у Харків із Москви 16 грудня 1924 р. Вже, 16 грудня 1924 р. новопризначений до Харкова німецький генеральний консул Граап здійснив візит уповноваженому НКВС в Україні Шліхтеру. Наступного дня уповноважений НКВС Шліхтер був з візитом у німецького генерального консула. 19 грудня 1924 р. німецького генерального консула було прийнято головою РНК УСРР товаришем Чубарем (Біліченко, 2025: 66).

Київ як важливе місто УСРР і колишня та майбутня столиця України займала важливе місце у світовій дипломатії. У 1924 року розпочало діяльність консульство Німецького Райху в Києві. Дипустанову в Києві очолив колишній консульський секретар Посольства Німеччини в Москві Вернер Стефані (Verner Stefani, 1882–1946). Він розпочав свою діяльність відповідно до екзекватури № 3170 від 21 березня 1924 року. Завдання консульства полягали в інформуванні Уряду Німеччини про внутрішню ситуацію в УСРР, налагодженні торговельних відносин і культурної та наукової співпраці, захисті інтересів німецьких підданих. Консульський округ німецького представництва охоплював Київську, Чернігівську, Подільську й Волинську губернії. Посаду віце-консула обійняв Отто Бройтігам (Otto Bräutigam, 1895–1992).

Для розташування консульства В. Стефані винайняв двоповерховий буд. № 3 на колишній Великій Підвальної вулиці, 1923 р. перейменованій на вул. Х.Г. Раковського. Консульство отримало дозвіл на користування поштовим, радіо- та дипкур'єрським зв'язком між німецьким МЗС та НКЗС УСРР, започаткованим у травні 1922 року.

Одночасно з В. Стефані на посаду секретаря першого класу до київського консульства отримав призначення В.В. Ейзенгарт (Viktor Eisenhart, 1886–1946). До обов'язків секретаря консульства входили реєстрування підданих Німеччини, видавання їм свідоцтв про народження та паспортів, оформлення віз і відправлення в Німеччину, розшукування родичів за запитами з Німеччини, витребування від радянських установ документів про народження, шлюб, освіту за запитами німецьких громадян, що проживали в СРСР, приймання відвідувачів консульства. Очільник консульства як офіційний представник Райху у своєму окрузі мав інші завдання, як-от взаємодія з державними органами, інформування керівництва про внутрішньополітичну ситуацію тощо (Матяш, 2020: 41-50).

Стратегічно важливою для Німеччини була і м. Одеса, передусім як великий морський торговий порт, де було розвинені туризм та торгівля, промисловість (металообробка та машинобудування,

виробництво ліків та продуктів харчування). У 1923 році в Одесі було відкрито німецьке консульство. На чолі консульства був поставлений німецький дипломат Філіп Вассель. Головним завданням установи у місті було нормалізація двосторонніх німецько-радянських відносин, де наголос робився на торгово-економічній сфері та захисті німецьких громадян та німецьких колоністів, які масово проживали на Півдні України (протягом 1920-1930-х років тут було 8 німецьких національних районів).

У квітні 1924 р. трапилися події, наслідки та вирішення яких лягло на плечі німецького консула: в Одесі на пароплаві «Галілей» відбулося повстання німецьких моряків. Як передавала газета «Червоний шлях»: «Боротьба страйкуючих німецьких моряків пароплава «Галілей», що знаходиться в Одесі, набуває запеклого характеру. «Галілей» прийшов до Одеси з Новоросійська без команди понад місяць тому. Його привели кілька штрейхбрехерів, а також адміністрація. На Півдні України страйкували три німецькі пароплави. Адміністрація двох пароплавів задовольнила вимоги командирів, але адміністрація «Галілея» наполягала, і відмовилася від поступок прибувши до Одеси на радянському пароплаві. Спроби капітана та зусилля німецького консула в Одесі набрати в Одесі нову команду з радянських моряків розбилися об міцну стіну солідарності радянського пролетаріату. Німецький консул активно втрутився в долю «Галілея» і послав представників до німецьких колоністів з проханням вступити на пароплав, обіцяючи всякі блага. Після плідних переговорів з командою, консул звернувся до портуправління з проханням відпустити пароплав. Довелося витратити багато зусиль, щоб заспокоїти ретивого консула. Тоді консул вступив із командою бунтівників і дійшов згоди, проте коли довелося підписати договір, він передумав і заявив: «Тільки заарештованими я відправлю страйкарів до Німеччини!». Вимоги команди „Галілея» носять суто економічне забарвлення і цілком відображають важку похмуру картину їхнього безвихідного становища. Німецькі товариші малюють тяжке становище їхніх родин на батьківщині. У листі до німецького консула команда зазначає: «Незважаючи на страйк, що триває вже місяць, ніхто з нас не помер і не голодує. Радянські товариші піклуються про нас чудово Ми бажаємо, щоб нашим братам у Німеччині жилося так само добре, як нам зараз живеться за допомогою радянських моряків». Далі німецькі моряки відкидають категорично звинувачення консула, що ніби страйк оголошено внаслідок агітації радянських моря-

ків» (Забастовка германських моряків в Одесі, 1924: 2). Однак, чим завершився у подальшому страйк, газети замовчують.

1928 рік приніс німецькому німецькому дипломатичному корпусові в Україні значні перестановки. У 1928 р. німецьким консулом у Києві був призначений Рудольф Зоммер (нім. Rudolf Sommer). 18 лютого голову Київського окружного виконкому Ю. О. Войцеховського відвідали німецький консул Вернер Стефані, який залишав свою посаду та Київ, і легаційний секретар гр. Гензель, що тимчасово мав виконувати обов'язки німецького консула у Києві до приїзду новопризначеного консула Рудольфа Зоммера. Гензель висловив певність, що йому доведеться дружньо працювати з місцевими органами влади на користь обох держав і що взаємини Радянського Союзу та Німеччини будуть зміцнюватися. Він зауважив, що обидві держави перебувають в однаковому становищі, бо прагнуть спокою, що забезпечує розвиток господарства обох держав (Німецький консул у голови Окрвиконкому, 1928: 5).

28 квітня 1928 р. до Києва нарешті приїхав новий німецький консул Рудольф Зоммер. На вокзалі нового консула зустрічав завідувач чужоземного відділу ОВК товариш Плаксун. Майже одразу по приїзду, Рудольф Зоммер з тимчасовим виконавцем обов'язків консула д-ром Гензелем відвідали Окрвиконком, де мали розмову з його головою Ю. О. Войцехівським. Наступного дня д-р Гензель, що досі виконував обов'язки німецького консула у Києві, виїхав до Москви, щоб взятися до роботи в німецькому посольстві на посаді секретаря (Новий німецький консул у Києві, 1928: 5).

Щодо біографії та особистості Рудольфа Зоммера, який з 1928 р. виконував обов'язки німецького консула у Києві, відомо що з червня 1920 р. по січень 1923 р. він був тимчасовий повірений у справах Німеччини в Персії. Поетеса та перекладачка Вероніка Черняхівська, залишила розповідь про консула: «У нього на столі стоїть чорно-жовто-червоний прапорець. Я спитала його якось жартома, чому він не замінить жовтої фарби білою – schwarz-weiss-rot, а він мені відповів, що ніколи не був націоналістом і що взагалі відчуває себе добре лише за межами Німеччини» (Білокінь, 2025: Електронний ресурс).

Улітку 1928 р. за сприянням консула Рудольфа Зоммера до України приїхав професор сільськогосподарського інституту в Берліні Аухаген. Він вирішив відвідати в Україну, аби ознайомитися зі станом українського сільського господарства. Під час свого візиту професор Аухаген, разом з німецьким консулом Рудольфом Зоммером, відвідали заступ-

ника голови Окрвиконкому О. О. Рекіса й мали з ним довгу розмову. Професор Аухаген цікавився процесом усунування українського сільського господарства та розшарування села, структурою колгоспів і комун, новим законом про податок тощо (Німецький вчений вивчає УСРР, 1928: 4).

Відбулися кадрові перестановки і у харківській консульській окрузі. 1 липня 1928 р. до Харкова прибув новопризначений німецький генеральний консул доктор Карл Вальтер, колишній німецький генеральний консул у Ленінграді. На вокзалі доктора Вальтера зустрічали співробітники німецького консульства і представник Наркомзаксправ. 1 серпня генеральний консул Карл Вальтер вкупі з колишнім генеральним консулом Граабе відвідали заступника уповнаркомзаксправ товариша Кулика. 2 серпня товариш Кулик був з візитом у Карла Вальтера (Новий німецький ген-консул на Україні, 1928: 4).

У вересні 1928 р. генеральний консул у Харкові Карл Вальтер організував зустріч та банкет для німецьких науковців професора Отта Шмідта й д-ра Йонеса. На банкеті були представники широких громадських кіл Харкова, заступник Наркомосвіти Приходько, ректори харківських вишів та представники німецького консульства в Харкові. У привітанні заступник голови всеукраїнського товариства культурного зв'язку з закордоном Кулик відзначив, що Україна, зазнавши століття національного гніту, особливо має потребу приєднатися до всього найкращого, що дала західна культура. Відповідаючи, німецький генеральний консул Карл Вальтер подякував за приязню зустріч німецьких наукових діячів у Харкові. Він зазначив: «Я гадаю, що розвиток культурного зв'язку є найкраща запорука зміцнити взаємини між Україною й Німеччиною. Я особисто готовий всяко допомагати тут зацікавленим колам» (Шляхи культурного зв'язку УСРР з Німеччиною, 1928: 4).

У червні 1929 р. УСРР відвідав німецький посол в СРСР Герберт фон Дірксен. Київська газета «Пролетарська Правда» у статті «Приїзд німецького посла» зазначала наступне про українсько-німецькі відносини того часу: «Радянська Україна, так само як і Німеччина, дуже зацікавлена в ліквідації згубних наслідків війни та несправедливих мирних договорів, які й досі даються взнаки народам обох країн. Радянська Україна так само, як і Німеччина, зацікавлена в тому, щоб зберегти мир на Сході Європи та впровадити мирне господарче будівництво, і це проказує обом країнам потребу в активній солідарності. Так само Німеччина і Радянська Україна мають великі спільні інтереси господарчого характеру, зокрема в зв'язку з швид-

ким розвитком української промисловості та сільського господарства, що відкриває величезні можливості для подальшого українсько-німецького господарського зближення. Нарешті, величезний розвиток вільної радянської української культури та науки теж створює практичні можливості щільного українсько-німецького-культурного зв'язку».

Під час свого візиту в Україну, німецького посла фон Дірксена у Києві вітала українська влада, а саме президія Окружного Виконавчого Комітету, український уповноважений Міністерства (Комісаріату) закордонних справ (він називався коротко Уповнаркомзаксправ) і представники інших урядових і громадських установ, а між ними також представники науки. На честь німецького амбасадора Окружний Виконавчий Комітет влаштував сніданок, під час якого виголосили промови заступник голови Окружного Виконавчого Комітету А. Рекіс та посол фок Дірксен. В сніданку взяли участь жінка фон Дірксена, його секретарі та всі представники німецького консульства у Києві (Україна про німців і німець про Україну, 1929:3).

На початку березня 1932 р. у зв'язку з замахом у Москві на радника німецького посольства Твардовського, німецького консула в Києві Рудольфа Зоммера відвідав дипломатичний агент Шешнев, який висловив офіційні співчуття від радянського уряду та від себе особисто. Як повідомляла слідча влада, І. М. Штерн, який стріляв у радника німецького посольства Твардовського, належав до групи терористів, що виконували завдання якихось чужоземних громадян. Як зізнався І. М. Штерн, замах мав за мету викликати загострення взаємин між СРСР і Німеччиною й тим сприяти погіршенню міжнародного стану СРСР (Стан здоров'я радника німецького посольства п. Твардовського, 1932: 1).

Під час Голодомору протягом 1932–1933 рр. в Україні продовжували офіційно діяти консульські відділи Посольства Німеччини, яке розташовувалося у Москві. Консулами були Андор Хенке (Київ), Фрідріх Рот (Одеса), Карл Вальтер (Харків), а в Україні перебували зі службовими візитами німецькі учені, дипломати з посольства та Берліна, які відстежували («моніторили») соціально-економічну ситуацію. Активною діяльністю вирізнявся консул у Києві А. Хенке, котрий працював в Україні у 1933–1936 рр., навіть опублікував у 1979 р. спогади про цей період. Він був свідком системного фізичного винищення українських селян, вчених, освітян, літераторів. З перших днів дипломатичної роботи у Києві, а він розпочав її у квітні 1933 р., тобто в апогей Голодомору переймався справами «фольксдойче», які масово звер-

талися по допомогу. Кошти надходили через організацію «Брати у скруті» (“Brüder in Not”), до якої перераховували благодійники у Німеччині, громадські об'єднання. Радянські спецслужби вважали їх «гітлерівською допомогою голодуючим». 26 травня 1933 р. А. Хенке повідомив посольство про те, що «голод в Україні значно посилюється протягом останніх тижнів», персонально засвідчивши цей незаперечний факт (Марочко, 2015: 63–64).

Залишив свої враження від Голодомору і німецький консул в Одесі Фрідріх Рот. У своїй доповіді німецькому посольству та Міністерству закордонних справ Німеччини він зазначав наступне: «Одеська область є найбільш відсталою з хлібозаготівлі. Обкладення спеціальним податком індивідуальних господарств тільки збільшує дедалі більші прориви. «Чорноморна Комуна» від 29/П повідомляє, що за спеціальним завданням Народного Комісаріату та Генерального Прокурора Республіки, виділяються особливі групи Прокурорів для виконання хлібних заготовок і хлібозаготівельних організацій. Одеський Партійний комітет виключає членів партії, як дезертирів з фронту хлібозаготівлі. Так, директора одеського та миколаївського Хлібного Треста Валюкевича, за невиконання плану хлібозаготівель, було виключено з партії та складу членів ВУЦВК і віддано суду. 23 грудня засуджуються до розстрілу 3 уявних кулаків, членів артілі, за прорив хлібозаготівельної компанії 28 грудня «Чорноморська Комуна» опублікувала суворий наказ, під страхом відповідальності за ст.127 кримінального кодексу, про заборону купівлі та продажу продуктів і предметів першої необхідності з метою спекуляції. «Чорноморська Комуна» опублікувала прізвища 50 членів партії, які за постановою Президії одержконтрольної комісії, за зраду інтересам партії та пролетарської держави на «фронті боротьби за хліб» виключаються з партії та присуджуються до різних термінів позбавлення волі. У той же день Одеський Обласний Виконком ухвалив вислати 500 сільських господарів з сім'ями та конфіскувати їхнє майно. 3 січня «Чорноморська Комуна» повідомляє, що 6 членів сільськогосподарської артілі Одеської області присуджено до розстрілу за приховування і прорив хлібозаготівель» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 161. Т. 7. Арк. 25–26).

Щодо висвітлення трагедії та наслідків Голодомору німецькими журналістами, то восени 1933 р. за розпорядженням радянської тоталітарної влади усіх іноземних журналістів було вислано за межі території УСРР. На прохання представників німецької преси та німецького посольства час їх перебування в Союзі було продовжено для вла-

штування їх особистих справ на дві доби, тобто до 30 вересня 1933 р. (По Радянському Союзу, 1933: 4).

І все-ж таки, не дивлячись на трагедії Голодомору, на кістках жертв проводилися так звані «культурні заходи», у яких брали участь і німецькі дипломати. 30 березня 1934 р. німецький консульський корпус у Харкові оглядав у приміщенні Всеукраїнського товариства культзв'язку з закордоном виставку української радянської художньої школи. Ця виставка була призначена для показу в США. Виставну оформив художник В. В. Мелер. Від німецького генерального консульства на заході були присутні генеральний консул Карл Вальтер та віце-консул Ерт (Огляд виставки товариства культзв'язку консульським корпусом, 1934: 4).

24 червня 1934 р. Києву з ініціативи Й.В. Сталіна було повернуто статус української столиці. На початку 1936 р. до Києва на заміну Андора Хенке приїхав новий генеральний консул Георг-Вільгельм Гросскопф (1884–1942). Пруський підданий, уродженець латвійського міста Венден (нині – Цесіс), він ще під час навчання на політико-економічному і комерційному відділеннях Ризького політехнічного інституту 1906 р. Німецький генконсул став в Україні свідком початку Великого терору. Він фіксував у своїх звітах наростання процесу партійних

«чисток», таємних страт та самогубств, а з січня 1937 р. повідомляв про щоденні репресії проти партійних діячів, керівників різного рівня фабрик і заводів, викладачів навчальних закладів, чиновників сільських рад, колгоспів у своєму консульському окрузі. У свою чергу, систематичне цькування співробітників німецького генконсульства в Києві стало офіційною причиною закриття останніх консульських установ Третього Рейху в СРСР (Матяш, 2020: 187-192).

У листопаді 1937 р. були ліквідовані німецькі консульства в Одесі та Харкові, а 28 лютого 1938 р. було прийнято рішення закрити і німецьке генеральне консульство у Києві. Відтепер Німеччина мала лише одного консула у Москві (Німеччина ліквідує консуляти в ССРСР, 1937: 1).

Висновки. Таким чином, основними напрямками діяльності іноземних консульств протягом 1923-1938 рр. було реєстрування підданих Німеччини, видавання їм свідоцтв про народження та паспортів, оформлення віз і відправлення в Німеччину, розшукування родичів за запитами з Німеччини, витребування від радянських установ документів про народження, шлюб, освіту за запитами німецьких громадян, що проживали в СРСР, приймання відвідувачів консульства, взаємодія з державними органами, інформування керівництва про внутрішньополітичну ситуацію тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біліченко Л. Заснування консульств іноземних держав в УРСР у 20-Х РР. XX ст. *Молодий вчений*. 2025. № 1 (132) С. 65-69. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-20>
2. Білокінь С. Німецьке консульство [Електронний ресурс]. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Ernst/Culture/GermanConsulat.html> (дата звернення: 14.04.2026).
3. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 161. Т. 7.
4. Забастовка германских моряков в Одессе. *Червоний шлях (Слисаветград)*. 1924. № 84 (13 апреля). С. 2.
5. Матяш І. Іноземні представництва в радянській Україні (1919–1991): протистояння і співпраця. Київ: Інститут історії України НАН України. 2020. 503 с.
6. Марочко В. Німецькі дипломати і Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Київські історичні студії. 2015. № 1. С. 62-66.
7. Німецький вчений вивчає УСРР. *Пролетарская правда*. 1928. №185 (11 серпня). С. 4.
8. Німецький консул у голови Окрвиконкому. *Пролетарская правда*. 1928. №43 (19 лютого). С. 5.
9. Німеччина ліквідує консуляти в ССРСР. *Діло*. 1937. №255 (19 листопада). С. 1.
10. Новий німецький ген-консул на Україні. *Пролетарская правда*. 1928. №179 (03 серпня). С. 4.
11. Новий німецький консул у Києві. *Пролетарская правда*. 1928. №101 (01 травня). С. 5.
12. Огляд виставки Товариства культзв'язку консульським корпусом. *Пролетарская правда*. 1934. №75 (01 квітня). С. 4.
13. По Радянському Союзу. *Пролетарская правда*. 1933. №216 (30 вересня). С. 4.
14. Стан здоров'я радника німецького посольства п. Твардовського. *Пролетарская правда*. 1932. №56 (08 березня). С. 1.
15. Україна про німців і німець про Україну. *Праця*. 1929. №27 (18 червня). С. 3.
16. Шляхи культурного зв'язку УСРР з Німеччиною. *Пролетарская правда*. 1928. №217 (17 вересня). С. 4.

REFERENCES

1. Bilichenko L. (2025) Zasnuvannia konsulstv inozemnykh derzhav v URSR u 20-Kh RR. KhKh st. [Establishment of consulates of foreign states in the Ukrainian SSR in the 20s of the 20th century] *Molodyi vchenyi*. No 1 (132) pp. 65-69. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-20> [in Ukrainian].

2. Bilokin S. Nimetske konsulstvo [German Consulate] [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Ernst/Culture/GermanConsulat.html> (data zvernennia: 14.04.2026). [in Ukrainian].
3. HDA SBU. F. 13. Spr. 161. T. 7. [in Ukrainian].
4. Zabastovka germanskikh moryakov v Odesse [Strike of German sailors in Odessa]. *Chervoniy shlyah (Elisavetgrad)*. 1924. No 84 (13 aprelya). p. 2. [in Russian].
5. Matiash I. (2020) Inozemni predstavnytstva v radianskii Ukraini (1919–1991): protystoiannia i spivpratsia [Foreign Missions in Soviet Ukraine (1919–1991): Confrontation and Cooperation]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 503 p. [in Ukrainian].
6. Marochko V. (2015) Nimetski dyplomaty i Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini [German diplomats and the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine]. *Kyivski istorychni studii*. No 1. pp. 62-66. [in Ukrainian].
7. Nimetskyi vchenyi vyvchaie USRR [A German scientist studies the Ukrainian SSR]. *Proletarskaia pravda*. 1928. No 185 (11 serpnia). p. 4. [in Ukrainian].
8. Nimetskyi konsul u holovy Okrivykonkomu [German Consul to the Chairman of the Regional Executive Committee]. *Proletarskaia pravda*. 1928. No 43 (19 liutoho). p. 5. [in Ukrainian].
9. Nimechchyna likviduie konsuliaty v SSSR [Germany liquidates consulates in the USSR]. *Dilo*. 1937. No 255 (19 lystopada). p. 1. [in Ukrainian].
10. Novyi nimetskyi hen-konsul na Ukraini [New German Consul General in Ukraine]. *Proletarskaia pravda*. 1928. No 179 (03 serpnia). p. 4. [in Ukrainian].
11. Novyi nimetskii konsul u Kyievi [New German Consul in Kyiv]. *Proletarskaia pravda*. 1928. No 101 (01 travnia). p. 5. [in Ukrainian].
12. Ohliad vystavky Tovarystva kultzviazku konsulskym korpusom [Review of the exhibition of the Cultural Relations Society by the Consular Corps]. *Proletarskaia pravda*. 1934. No 75 (01 kvitnia). p. 4. [in Ukrainian].
13. Po Radianskomu Soiuzu [Across the Soviet Union]. *Proletarskaia pravda*. 1933. No 216 (30 veresnia). p. 4. [in Ukrainian].
14. Stan zdorovia radnyka nimetskoho posolstva p. Tvardovskoho [Health status of the counselor of the German embassy, Mr. Tvardovsky]. *Proletarskaia pravda*. 1932. No 56 (08 bereznia). p. 1. [in Ukrainian].
15. Ukraina pro nimtsiv i nimets pro Ukrainu [Ukraine about Germans and Germans about Ukraine]. *Pratsia*. 1929. No 27 (18 chervnia). p. 3. [in Ukrainian].
16. Shliakhy kulturnoho zviazku USRR z Nimechchynoiu [Ways of cultural communication between the Ukrainian SSR and Germany]. *Proletarskaia pravda*. 1928. No 217 (17 veresnia). p. 4. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

